

СУЧАСНІ ВІЙНИ ТА ВОЄННІ КОНФЛІКТИ: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ

©2022 ХАУСТОВА В. Є., РЕШЕТНЯК О. І., ПРОНОЗА П. В.

УДК 623.76
JEL: F52; H56

Хаустова В. Є., Решетняк О. І., Проноза П. В. Сучасні війни та воєнні конфлікти: сутність, класифікація, особливості та вплив на економіку

Характерною рисою сучасного протистояння між окремими державами є відсутність єдиного розуміння ознак початку воєнного конфлікту та процедур переходу до стану війни, що призводить до застосування військової сили без формального оголошення початку війни, ускладнення визначення основних акторів військових дій. У зв'язку з цим наукове обґрунтування типологізації та класифікації воєнних конфліктів та війн набуває принципового значення та актуальності. Метою статті є дослідження сутності, класифікацій та особливостей сучасних воєн і воєнних конфліктів та їх впливу на економіку країн, що є їх учасниками. Для досягнення поставленої мети, використовуючи методи аналізу, синтезу й абстрагування, досліджено тлумачення понять «війна», «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт», запропоновані різними науковцями. За допомогою методу порівняння визначено схожі та відмінні риси між цими поняттями. Проведено аналіз теоретичних поглядів на типологізацію та визначення сутності сучасного воєнного конфлікту та видів війн, визначено їх основні класифікаційні ознаки, що дозволило зробити висновки про причини суперечностей у кваліфікації загальноприйнятих процедур переходу від збройного конфлікту до стану війни. Запропонована класифікація воєнних конфліктів і сучасних воєн дозволила краще зрозуміти сучасні тенденції в цих процесах. Типологізація та визначення видів сучасних воєн і воєнних конфліктів дозволила дослідити їх вплив на економіку. Визначено, що економічні наслідки від сучасних воєнних конфліктів залежать від багатьох факторів, зокрема на характер економічних наслідків та макроекономічні показники впливає тривалість воєнного конфлікту, який може знижувати негативний ефект у випадку зіткнень низької інтенсивності, що не супроводжується значною руйнацією інфраструктури; вплив на зміни ВВП на душу населення, видатки уряду, державний зовнішній борг, показники експорту та імпорту, внутрішні інвестиції можуть змінюватися від характеру та умов збройних конфліктів (міждержавні чи громадянські війни).

Ключові слова: війна, воєнний конфлікт, економічний вплив, макроекономічні показники, типологізація.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 45.

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, професор, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: v.khaust@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5895-9287>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/629132>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216123094>

Решетняк Олена Іванівна – доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: reshetele@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1183-302X>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/520008>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57221964559>

Проноза Павло Володимирович – доктор економічних наук, професор, декан фінансового факультету, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: ppv@hneu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8130-4564>

UDC 623.76
JEL: F52; H56

Khaustova V. Ye., Reshetnyak O. I., Pronozha P. V. Modern Wars and Military Conflicts: The Essence, Classification, Features, and Impact on the Economy
A characteristic feature of the modern confrontation between individual countries is the lack of a common understanding of the signs of the onset of a military conflict and the procedures for the transition to a state of war, which leads to the use of military force without a formal declaration of the beginning of the war, the difficulty of determining the main actors of hostilities. In this regard, the scientific substantiation of the typology and classification of military conflicts and wars acquires fundamental importance and relevance. The purpose of the article is to study the essence, classifications and features of modern wars and military conflicts and their impact on the economies of the countries that are their participants. To achieve this purpose, using the methods of analysis, synthesis and abstraction, the interpretation of the concepts of «war», «military conflict», «armed conflict» proposed by various scholars is investigated. Using the comparison method, similar and distinctive features between these concepts are determined. The analysis of theoretical views on the typology and determination of the essence of the modern military conflict and types of wars was carried out, their main classification features were determined, allowing to draw conclusions about the causes of contradictions in the qualification of generally accepted procedures for the transition from armed conflict to a state of war. The proposed classification of military conflicts and modern wars made it possible to better understand the current tendencies in these processes. Carrying out a typology and definition of types of modern wars and military conflicts allowed to examine their impact on the economy. It is determined that the economic consequences of modern military conflicts depend on many factors, in particular, the nature of economic consequences and macroeconomic indicators are influenced by the duration of a military conflict, which can reduce the negative effect in the event of low-intensity clashes, which is not accompanied by significant destruction of infrastructure; the impact on changes in GDP per capita, government spending, public external debt, export and import indicators, and domestic investment may vary from the nature and conditions of armed conflicts (interstate or civil wars).

Keywords: war, military conflict, economic impact, macroeconomic indicators, typology.

Fig.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 45.

Khaustova Viktoriia Ye. – D. Sc. (Economics), Professor, Director of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: v.khaust@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5895-9287>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/629132>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216123094>

Reshetnyak Olena I. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: reshetele@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1183-302X>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/520008>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57221964559>

Pronoza Pavlo V. – D. Sc. (Economics), Professor, Dean of the Faculty of Finance, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: ppv@hneu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8130-4564>

Першочерговим завданням стратегії національної безпеки є запобігання воєнним конфліктам воєнно-політичними засобами та оцінка характеру воєнних конфліктів сучасності. Протистояння окремих країн світу та їх коаліцій у ХХІ ст. відбувається в умовах значних змін у системі національної та міжнародної безпеки, пов'язаних з посиленням конкуренції та перерозподілом впливу серед різних геополітичних центрів. Характерною рисою сучасного протистояння між окремими державами є відсутність єдиного розуміння ознак початку воєнного конфлікту та процедур переходу в стан війни. На практиці це призводить до застосування військової сили без формального оголошення початку війни, ускладнення визначення основних акторів військових дій. Разом із тим, зберігається ймовірність виникнення воєнних конфліктів та воєн у класичному їх вигляді з типовими етапами розвитку та визначеною структурою. У зв'язку з цим наукове обґрунтування типологізації та класифікації воєнних конфліктів та воєн набуває принципового значення й актуальності.

Визначенню сутності понять «війна», «воєнний конфлікт» присвячені дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема Б. Бенсона, Ю. Бута, С. Денисова, К. Кардаша, К. Клаузевіца, С. Кульчицького, Р. Пилявець, М. Требіна, Г. Шелтона та ін. Дослідженням типів та видів військових конфліктів займалися такі науковці, як Д. Албертс, О. Копичев, Г. Костенко, С. Митчел, О. Ніколаєв, С. Сірий, Ф. Штейн та ін. Проте багато питань залишаються відкритими, зокрема вплив воєн і воєнних конфліктів різних типів і видів на економіку.

Метою статті є дослідження сутності, класифікацій та особливостей сучасних воєн і воєнних конфліктів та їх впливу на економіку країн, що є їх учасниками.

Для наукової класифікації воєнних конфліктів та воєн необхідно узагальнити, перш за все, визначення

цих понять. Так, історія політичної думки визначає два протилежні підходи до визначення сутності поняття «війна». З одного боку, існують визначення «війни» як закономірного, природного явища, що є необхідним для суспільства (Платон, Аристотель, А. Августин, Ф. Аквінський, К. Клаузевіц, Г. Гегель, Ф. Ніцше). Крім того, Г. Моргентау, У. Інтворт, А. Шлезінгер та інші розглядають війну як захист національних інтересів та засіб боротьби за світову гегемонію. Прибічники протилежної точки зору, а саме: П. Дюбуа, І. Бентам, Я. А. Коменський, К. Маркс, І. Подобрят та інші, визначають війну як неприпустиме явище, що потребує пошуку шляхів для відвернення або обмеження [1].

Більш системного вигляду визначення сутності «війна» набули у творах К. Клаузевіца, який обґрунтовує діалектичний зв'язок війни з політикою [2]. Автор відмічає, що війна є продовженням політики держави засобами збройного насильства. У тлумачному словнику за редакцією С. Ожегова війна визначається як: 1. Збройна боротьба між державами або народами, між класами всередині держави; 2. Боротьба, ворожі відносини з ким-, чим-небудь [3]. Політологічний енциклопедичний словник дає таке визначення терміна «війна» – це збройна боротьба між державами (чи їх коаліціями) або соціальними, етнічними та іншими спільнотами; засіб боротьби за світову гегемонію та захист національних інтересів [4]. Війна, згідно з визначенням політологічного довідника [5], – це соціальне явище, одна з форм розв'язання суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, а також національних, релігійних, територіальних та інших протиріч між державами, народами, націями, класами та соціальними групами насильницькими засобами.

Як соціально-політичне явище війна розглядається С. В. Кульчицьким [6], який також визначає, що війна є найбільш гострою формою розв'язання

суспільно-політичних, національних, ідеологічних, економічних, релігійних, територіальних та інших протиріч між державами, націями, народами, класами та соціальними групами з використанням засобів збройного насильства. Р. І. Пилявець [7] вважає, що війна має ряд ознак, які відрізняють її від інших соціально-політичних явищ і форм збройного насильства, породжується глибинними політичними та соціально-економічними причинами, що мають об'єктивно-суб'єктивний характер. Ю. І. Бут зазначає, що війна є одним із проявів військових конфліктів [8], тоді як Г. Ф. Костенко [9] обґрунтовує, що поняття «воєнного конфлікту» є більш широким порівняно з поняттям «війна». Тобто воєнний конфлікт може набувати форму агресії (війни) чи збройного конфлікту (коли агресора визначити неможливо).

УВоєнній доктрині України під воєнним конфліктом розуміється «форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнних конфліктів є війна та збройний конфлікт» [10]. Будь-який воєнний конфлікт характеризується, передусім, зіткненням інтересів, та саме по відношенню до національних інтересів воєнні конфлікти можуть набувати форму агресії (застосування збройних сил державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави) чи збройного конфлікту (озброєне протистояння між державами або соціальними спільнотами всередині окремих держав, що має на меті вирішення економічних, політичних, національно-етнічних та інших протиріч через обмежене застосування військової сили) [10].

За визначенням Ю. І. Бута [8], воєнний конфлікт є формою розв'язання гострих суперечностей між державами, соціальними групами або іншими суб'єктами політики з двостороннім використанням воєнної сили. У широкому розумінні, прийнятому в міжнародному праві, воєнний конфлікт охоплює всі форми збройного протистояння між суб'єктами політики – від прикордонних зіткнень до світових воєн. Тобто воєнний конфлікт може розглядатися як форма вирішення протиріч у міждержавних чи внутрішньодержавних відносинах із застосуванням військової сили протилежними сторонами.

На думку авторів В. Дяченко, М. Цюрупа, П. Шумський, поняття «воєнний конфлікт» охоплює всі види організованих форм збройних сутичок соціальних сил як усередині держави, так і на міждержавному рівні, або між коаліціями держав, які характеризуються достатнім рівнем керованого насильства, переходом від мирних до мілітарних способів життєдіяльності з неминуче широким порушенням прав та свобод населення» [11]. Тобто поняття «воєнний конфлікт» може бути віднесено як до локального, так і до глобального рівнів. Тоді як поняття «війна»

є різновидом воєнного конфлікту та видом збройного конфлікту.

Воєнний конфлікт у вузькому розумінні передбачає конкретну форму військового насильства, яка аналогічно до війни має політичний підтекст, але на відміну від війни цілі конфліктуючих сторін мають обмежений, локальний або ситуативний характер [13]. Причинами виникнення та розвитку воєнних конфліктів можуть стати приватні фактори, наприклад національно-етнічні, релігійні протиріччя, територіальні суперечки тощо, які можуть не мати принципової або глибинної сутності [12]. Під час воєнних конфліктів противники можуть не ставити під загрозу життєво важливі інтереси або сам факт існування один одного, не роблять спроб змінити цілісність економічної системи, політичного устрою тощо. Воєнний конфлікт може розгортатися за отримання політико-стратегічних переваг чи деяких економічних вигод, зміну військово-політичного балансу на регіональному рівні чи існуючих відносин між противниками конфлікту. Відсутність масштабних політичних цілей воєнного конфлікту призводить до обмежень масштаби застосування військової сили, що зумовлює локалізованість військових дій у деяких просторових межах, наприклад в окремих районах, у прикордонних зонах тощо. Також воєнний конфлікт передбачає, що можуть бути задіяні не всі можливості збройних сил сторін, що конфліктують, а лише їх деяка частина при домінуванні якогось окремого виду збройних сил чи роду військ [12].

Воєнні конфлікти можуть характеризуватися відсутністю радикальної перебудови всіх процесів життя, яке спостерігається під час воєн. Крім того, війнам передують завчасні тривалі підготовки та комплекс мобілізаційних заходів по всій країні; під час воєнних конфліктів цього немає. У ході воєнних конфліктів можуть не застосовуватися міжнародно-правові засоби, характерні майже виключно для війни: конфіскація власності, розрив торговельно-дипломатичних відносин, накладення на громадян спеціальних санкцій тощо [13].

Таким чином, воєнний конфлікт може перебувати як у формі війни, так і у формі збройного конфлікту. Воєнна доктрина України визначає збройний конфлікт як «збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт)» [9]. Тобто збройні конфлікти можуть відбуватися на будь-якому рівні, їх головною ознакою є застосування зброї. Як зазначають С. Ф. Денисов і К. С. Кардаш [14], на відміну від збройного конфлікту, при воєнному конфлікті обов'язковою є присутність політичних мотивів використання зброї. Інакше кажучи, суть воєнного конфлікту – продовження політики з використанням воєнного насильства.

Збройний конфлікт відрізняється від війни обмеженістю кінцевих цілей протидіючих сторін. Збройний конфлікт не має на меті створення загрози існуванню політичної та економічної системи, не створює загрози суверенітету супротивника. Цілями збройного конфлікту є перетворення або збереження наявних відносин, зміна військово-політичної обстановки в регіоні на власну користь, отримання економічної вигоди, отримання політичних чи стратегічних переваг.

Безумовно, дослідження таких складних явищ, як військовий конфлікт та, зокрема, війна, є можливим з погляду багатьох аспектів. Виходячи з аналізу робіт науковців, які вивчали особливості сучасних військових конфліктів та факторів, що їх обумовлюють, нами була складена класифікація військових конфліктів за такими основними ознаками (рис. 1): причини військових конфліктів; джерела виникнення військових конфліктів; ставлення до національних інтересів; застосування миротворчих сил; правові показники; стратегічні показники; соціально-політичні показники; якісні показники; культурні показники.

Залежно від причин виникнення військових конфліктів вони поділяються на: територіальні, економічні, сировинні, технологічні та соціальні.

Залежно від джерел виникнення військових конфліктів, якими є агресивність окремих держав чи їх коаліцій, політичних лідерів, юридичних чи фізичних осіб: політичні, ідеологічні, сепаратистські, етноконфесійні, кримінальні (чи піратські).

Стосовно національних інтересів військовий конфлікт може набувати форму агресії (війни) чи збройного конфлікту (аналіз динаміки розвитку сучасних військових конфліктів показує, що форми збройного конфлікту стають більш поширеними).

За правовою ознакою військові конфлікти поділяються на: справедливі, або конвенційні (не суперечать міжнародному праву) та несправедливі, або неконвенційні (суперечать міжнародному праву). Виходячи з цієї класифікації збройні сили держави можуть бути також конвенційними чи неконвенційними.

За культурною ознакою військові конфлікти поділяються на міжнародні та внутрішньодержавні. Це пов'язано, передусім, з конфліктами, які спричинені загостренням історичних протиріч під час сучасних інтеграційних процесів у вигляді формування регіональних (західно-християнської, африканської, східно-православної, ісламської, латиноамериканської, індуської) та субрегіональних (іудейської, вірменської, японської) цивілізацій.

За соціально-політичними критеріями військові конфлікти поділяються на: міжкоаліційні, міждержавні, збройне втручання (які, своєю чергою, можуть бути у формі військової інтервенції, міжнародного терору та глобального партизанства) та громадянські війни (які можуть бути у формі захисту конституційно-

го ладу, захисту прав людини, громадянського терору та партизанства).

Військові конфлікти *залежно від застосування миротворчих сил* можуть протікати у формах: підтримання миру, відновлення миру, примушення до миру, гуманітарної інтервенції та демілітаризації території.

За стратегічними показниками військові конфлікти поділяються на такі підгрупи: за засобами збройної боротьби; за способом застосування; за способом розв'язання; за напруженістю чи динамічністю; за масштабом.

За засобами збройної боротьби військові конфлікти класифікуються на: 1-го покоління (використання холодної зброї), 2-го покоління (використання гладкоствольної зброї), 3-го покоління (використання автоматичної зброї), 4-го покоління (використання моторизованої зброї), 5-го покоління (використання ядерної зброї), 6-го покоління (використання високотехнологічної зброї), 7-го покоління (використання біотехнічної зброї).

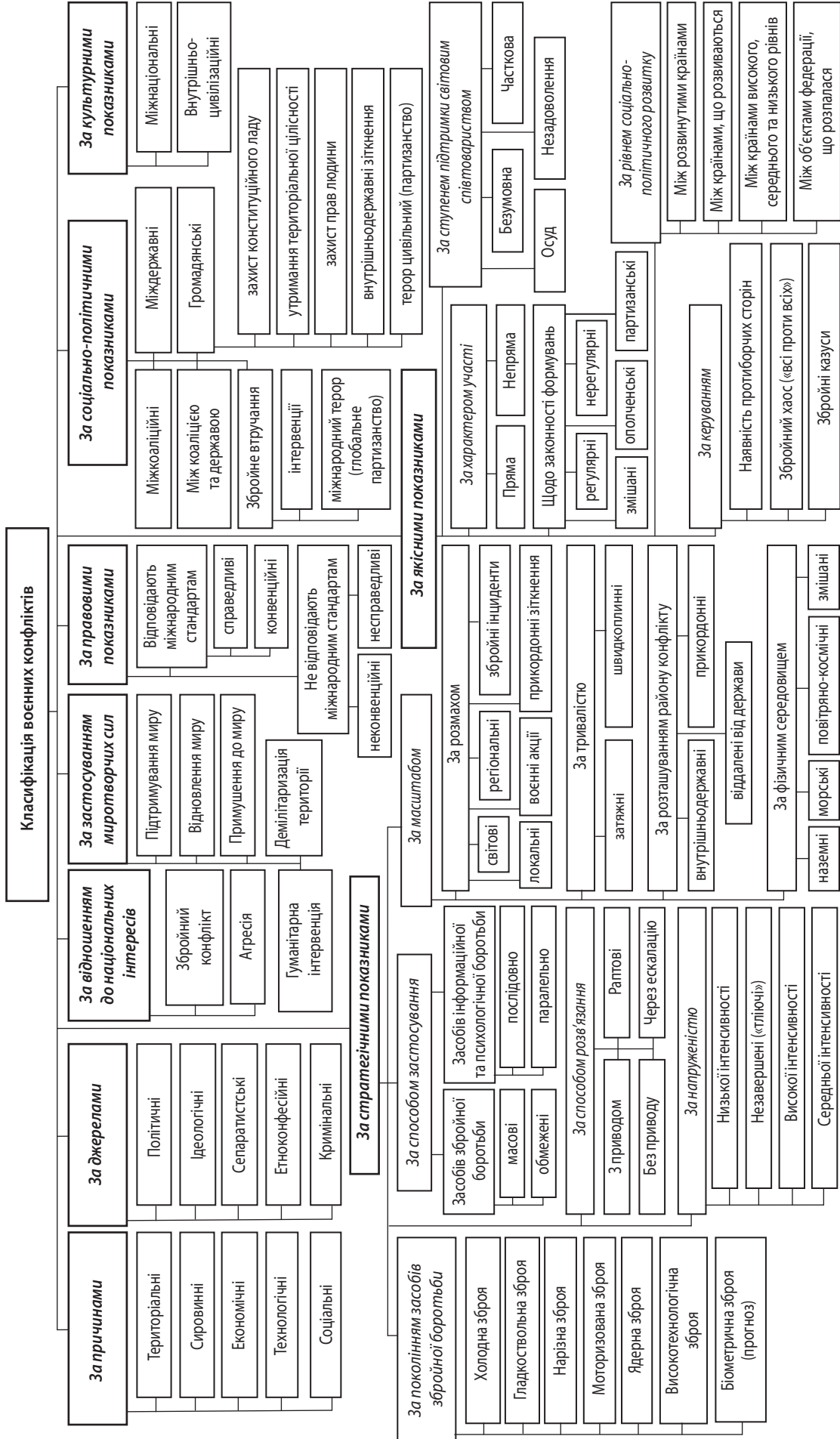
За масштабами військові конфлікти поділяються ще на декілька підгруп за такими ознаками: за тривалістю в часі, за розмахом, за місцем виникнення конфлікту, за характером фізичного середовища. Так, за тривалістю в часі військові конфлікти можуть бути затяжні та швидкоминучі; за розмахом – світові, регіональні, локальні; за формою протікання – прикордонне зіткнення, збройний інцидент чи військова акція; за місцем виникнення – прикордонні, внутрішньодержавні, віддалені від держави; за характером фізичного середовища – наземні, повітряно-космічні, морські, змішані.

За напруженістю чи динамічністю протікання військові конфлікти можуть бути класифіковані на конфлікти високої, середньої, низької інтенсивності або незавершені конфлікти.

Військові конфлікти *за способами застосування* можуть бути класифіковані на дві підгрупи: із застосуванням засобів збройної боротьби та із застосуванням засобів інформаційного та психологічного протидіювання. Із застосуванням засобів збройної боротьби військові конфлікти поділяються на конфлікти з масованим або обмеженим їх застосуванням. Засоби інформаційного та психологічного протидіювання під час військових конфліктів можуть застосовуватися з іншими засобами ураження послідовно або паралельно.

За способом розв'язання військові конфлікти можуть починатися раптово або через ескалацію, з приводу або без приводів.

За якісними показниками військові конфлікти поділяються за такими ознаками: характер участі у конфлікті (пряма й опосередкована); ступінь підтримки світовою спільнотою (несхвалена, часткова, безумовна, осуджена (у тому числі зі застосуванням міжнародних санкцій)); за рівнем політико-економічного

Рис. 1. Класифікація воєнних конфліктів

Джерело: складено за [1–15].

розвитку держав (між розвиненими країнами; між країнами, що розвиваються; між державами федерації, що розпалася; між країнами різного рівня розвитку); за якістю військових формувань сторін (регулярні, ополченські, партизанські, іррегулярні, змішані); за ступенем керованості (чітке розмежування угруповань, що протистоять одне одному; збройний хаос («всі проти всіх»)); війни-казуси (короткочасні, навмисні або ненавмисні зіткнення між різноманітними військовими підрозділами, що знаходяться в режимі бойового чергування, прикордонного дозору, польоту, плавання та ін.).

Крім того, як зазначають О. А. Копічов, О. Є. Ніколаєв [16], міжнародне протистояння може бути поділено на воєнні та невоєнні способи та форми боротьби (рис. 2).

Відповідно до класифікації, що наведена на рис. 2, воєнні форми та способи боротьби можуть включати застосування різних летальних і нелетальних систем озброєнь (наприклад, радіоелектронної боротьби, програмно-математичних засобів – «кібернетична зброя» та ін.), а також загрозу (демонстрацію намірів, шантаж) залучення військової сили. Застосування летального озброєння передбачає використання традиційної зброї та зброї масового ураження, у тому числі нових типів (ядерних зарядів малої потужності, радіологічної зброї та ін.). Існуючі форми та способи використання летальних систем озброєнь класифікуються як військова агресія відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 від 14 грудня 1974 р. Застосування нелетального озброєння включає використання різноманітних технологій впливу на противника, які не призводять безпосередньо до людських жертв, у тому числі засобів радіоелектронної боротьби; програмно-математичних засобів («кібернетична зброя»); перспективних систем на нових фізичних принципах (геофізичної, психофізичної, фізико-хімічної, кінетичної, акустичної зброї). Летальні та неле-

тальні системи озброєнь вважаються складовими традиційного підходу до визначення сутності війни.

Загроза (демонстрація намірів, шантаж) застосування військової сили спрямована на переконання опонентів у можливості застосування озброєного насильства; блокування доступу до ключових районів (об'єктів) та ресурсної бази силовими методами; демонстрацію намірів застосування конвенційних систем озброєнь.

Невоєнні форми та способи боротьби умовно поділяють на опосередковані форми насильства та ненасильницькі дії (без застосування збройного насильства).

Опосередковані форми насильства включають цілеспрямовану ініціацію соціальної напруженості та протестного потенціалу серед населення у формі:

- ✦ організації масових громадських протестів, державних переворотів;
- ✦ розширення впливу кримінальної сфери всередині держави (активізація організованої злочинності, контрабанда, торгівля зброєю та наркотиками та ін.);
- ✦ провокування зростання масових міграційних процесів, неконтрольованого насильства;
- ✦ прихованого застосування приватних військових компаній та іррегулярних збройних формувань;
- ✦ посилення розвідувальної діяльності;
- ✦ відкритої підтримки воєнних дій іррегулярних формувань;
- ✦ проведення диверсійних та інших операцій з використанням спецслужб, спрямованих на дестабілізацію обстановки на контрольованих (займаних) територіях і порушення функціонування системи управління опонента.

Ненасильницькі методи (без застосування збройного насильства) примусу опонента об'єднано в рамках введених у США термінів «м'яка сила», або

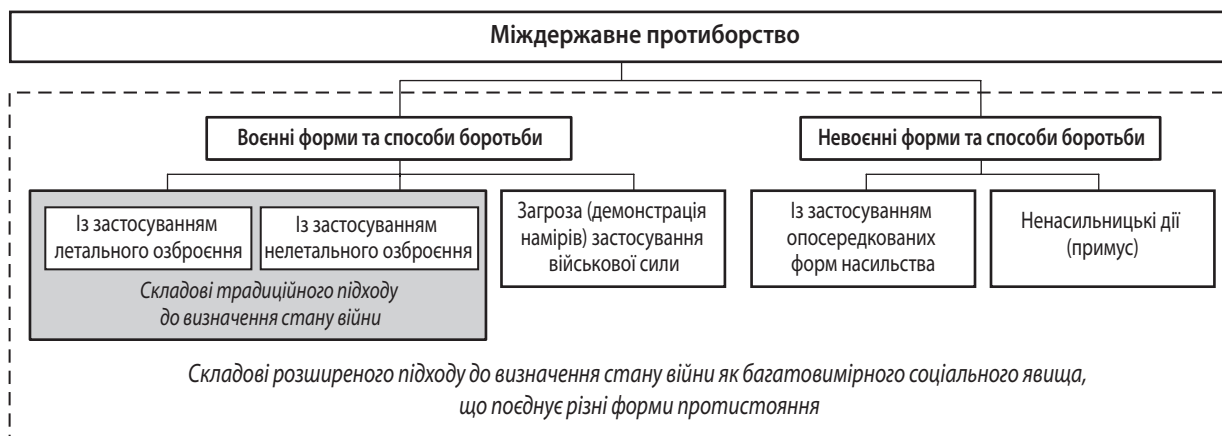

Рис. 2. Складові елементи міждержавного протистояння

Джерело: складено за [16].

«примусова сила». Елементами «м'якої/примусової сили» є: відкриті або приховані, демонстративні впливи в економічній, ідеологічній, фінансовій, релігійній, суспільно-політичній, культурно-освітній, дипломатичній та інформаційно-психологічній сферах на військово-політичне керівництво, збройні сили, фінансово-економічний сектор і населення противника; запровадження різних видів санкцій; обмеження доступу до ресурсної бази несиловими методами; тиск у міжнародно-правовій сфері; економічне та політичне стимулювання; встановлення контролю за засобами масової інформації; відкрита пропаганда; промислове шпигунство [16].

Застосування ненасильницьких методів протидії, нелетальних систем озброєнь та опосередкованих форм насильства дозволяють значно знизити ризик ескалації повноцінного військового конфлікту, приховати склад і наміри протилежних сторін. Загальне підвищення ефективності та розширення сфери застосування невійськових форм і способів протидії призвели до розмиття загальноприйнятих меж станів війни та миру, а також до появи невизначеності у класифікації відносин між двома сторонами, які використовують збройне насильство в обмежених масштабах і засоби невоєнного впливу з високою рівніною здатністю.

М. П. Требін [15] визначає такі основні тенденції сучасних воєнних конфліктів:

- ✦ зростання спектра невоєнних засобів протидії;
- ✦ розширення просторового континууму воєнних дій;
- ✦ створення та зростання використання інформаційного континууму;
- ✦ зміна логіко-часової побудови воєнних конфліктів;
- ✦ посилення дедуктивних і ослаблення індуктивних зв'язків і відносин воєнних конфліктів;
- ✦ організація та ведення воєнних конфліктів у реальному масштабі часу;
- ✦ збільшення розриву в можливостях засобів ураження та захисту.

Підсумовуючи, слід зазначити, що визначення характеру майбутніх воєнних конфліктів має життєво важливе значення для будь-якої держави. Розмиття меж між станами миру та війни, застосування гібридних комбінацій невоєнних і воєнних методів для досягнення стратегічних результатів вимагає здійснення типологізації видів воєн. Так, виходячи з аналізу літературних джерел, можна припустити, що класифікація сучасних воєн здійснюється за такими основними ознаками (рис. 3):

- ✦ особливості агресії та характер політичної мети;
- ✦ склад держав;
- ✦ засоби ведення війни;

- ✦ особливості вторгнення;
- ✦ покоління війн;
- ✦ масштаби війни;
- ✦ рівень інтенсивності;
- ✦ політичні цілі війни;
- ✦ принципи застосування зброї;
- ✦ застосування сил і засобів для ведення війни;
- ✦ способи розв'язування агресії;
- ✦ логіка місця та часу перебігу;
- ✦ послідовність розвитку та характер розв'язуваних завдань.

Війни за особливостями агресії та характером політичної мети поділяються на такі типи:

- ✦ воєнні конфлікти за домінування чи гегемонію (політична мета – встановлення або відновлення втраченого домінування (політична, ідеологічна, економічна, етноконфесійна, воєнна гегемонія) на локальному, регіональному або глобальному рівнях);
- ✦ воєнні конфлікти за території (політична мета – захоплення спірних, додаткових або виволоня окупованих територій);
- ✦ воєнні конфлікти змішаного типу (політична мета – одночасне захоплення територій і розширення сфер домінування).

Стратегічна мета воєн усіх трьох типів може досягатися застосуванням різномасштабних угруповань військ (збройних сил), що обумовлює виділення таких підтипів:

- ✦ досягнення стратегічної мети із застосуванням угруповань військ (збройних сил) стратегічного масштабу;
- ✦ досягнення стратегічної мети із застосуванням оперативних угруповань військ;
- ✦ досягнення стратегічної мети із застосуванням тактичних угруповань військ.

Агресії (війни), виходячи з політичних цілей воюючих сторін, можуть поділятися на два види:

- ✦ оборонна війна (політична мета – відбиття агресії та відновлення стану, що існував до початку війни);
- ✦ наступальна війна (політична мета – агресія щодо іншої сторони конфлікту).

Війни за складом держав поділяються на:

- ✦ зовнішні – між окремими державами або коаліціями держав, що об'єднані спільними інтересами та цілями;
- ✦ внутрішні – між націями однієї держави, політичними об'єднаннями, антагоністичними класами тощо.

За засобами ведення війни поділяються на:

- ✦ звичайні – із застосуванням тільки звичайного зброї;
- ✦ ядерні – із застосуванням ядерної зброї та інших засобів масового ураження.

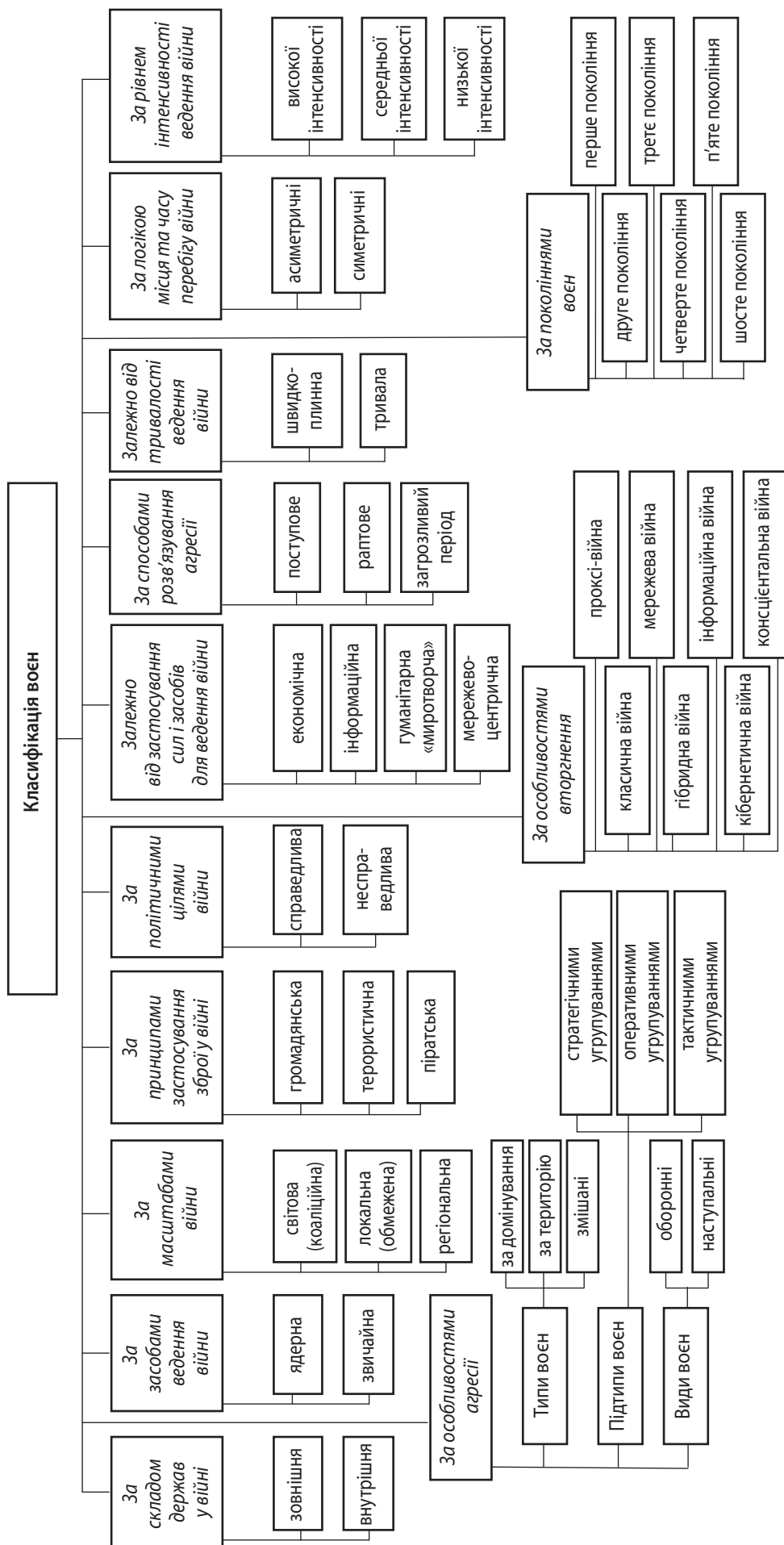

Рис. 3. Класифікація воєн

Джерело: складено за [1–3; 15–39].

Війни за масштабами поділяються на:

- ✦ світові (коаліційні, загальні) – із участю більшості держав світу та поширенням військових дій на значну частину території та акваторії земної кулі;
- ✦ локальні (обмежені) – з обмеженою участю двох або кількох держав і веденням воєнних дій у відокремленому районі.

За рівнем інтенсивності ведення війни бувають:

- ✦ високої інтенсивності – між державами та військовими коаліціями із застосуванням усіх видів зброї;
- ✦ середньої інтенсивності – без застосування зброї масового ураження;
- ✦ низької інтенсивності – між державами (релігійними збройними угрупованнями, націями) з обмеженим застосуванням військової сили.

За політичними цілями війни поділяються на:

- ✦ справедливі, що ведуться народами на захист територіальної цілісності держави, національної незалежності, проти агресії ззовні;
- ✦ несправедливі, що ведуться з метою захоплення чужих територій, досягнення цілей насильницького переділу існуючих між державами кордонів, придушення націй, пограбування інших народів.

За принципами застосування зброї війни класифікуються на:

- ✦ терористичні, що ведуться з терористичними цілями на території однієї чи кількох держав (терористичні дії поступово стають одним із видів збройної боротьби, який використовують не лише терористичні організації, а й збройні сили деяких держав);
- ✦ громадянські, що ведуться з метою насильницького захоплення чи повалення влади всередині держави, порушення територіальної цілісності держави, придушення одних націй чи класів іншими;
- ✦ піратські, що ведуться з метою отримання викупів та інших цінностей в акваторіях держав.

Залежно від застосування сил і засобів для ведення війни визначаються:

- ✦ економічні війни – ведуться з метою оволодіння цінностями держави, повалення влади в державі із застосуванням економічних та інших заходів;
- ✦ інформаційні війни – ведуться з метою порушення системи управління, впливу на морально-психологічний стан військ, населення, створення умов для успішного проведення військових дій, нейтралізації дій противника з метою подальшого розвалу державності;
- ✦ гуманітарні війни, що ведуться з метою порушення територіальної цілісності держави, придушення націй із застосуванням заходів

гуманітарного характеру (голодомору та інших);

- ✦ мережево-центричні війни – сукупність дій, спрямованих на формування моделі поведінки союзників, нейтральних сил і супротивника в ситуаціях миру, кризи та війни, а також її реалізації із застосуванням сил і засобів, що взаємодіють між собою у мережі.

Мережево-центрична війна (*Network Centric Warfare*) – це війна, що орієнтовна на досягнення інформаційної переваги, *Effects-based operations* [17]. Це концепція ведення воєнних дій, яка передбачає збільшення бойової потужності угруповання об'єднаних сил за рахунок створення інформаційно-комутаційної мережі, яка зв'язує джерела інформації (розвідки), органи управління та засоби ураження (придушення), що забезпечує доведення до учасників операції достовірної та повної інформації про обстановку практично в реальному масштабі часу. За іншими визначеннями, мережево-центрична війна – це спосіб організації управління військами та зброєю на основі об'єднання в єдину мережу з вертикальним і горизонтальним управлінням усіх учасників бойових дій (операції) на користь отримання вирішальної військової переваги [18]; концепція інформаційної переваги, що ґрунтується на об'єднанні в єдиний контур взаємодії різнорідних засобів збору інформації, посадових осіб та органів управління, що забезпечує підвищення ситуаційної поінформованості, скорочення циклів управління військами та збільшення темпів воєнних дій [19]; концепція організації управління на основі вертикальної та горизонтальної інтеграції всіх учасників бойової операції, що забезпечує зміну тактики дії перспективних формувань із розосередженими бойовими порядками, оптимізацію способів розвідувальної діяльності, спрощення процедур узгодження та координації вогневої поразки, а також деяке нівелювання розмежування коштів за ланками управління (стаття «*Network-Centric Warfare: Its Origins and Future*» у журналі *US Naval Institute Proceedings*) [20].

Ця теорія була розроблена Office of Force Transformation США під управлінням віце-адмірала Артура Цибровські разом із професором Джоном Гартска (*A. K. Cebrowski, J. J. Garstka*) у 1998 р. і сьогодні активно впроваджується у практику ведення бойових дій США в Іраку, тестується на навчаннях. Розробники теорії переконані, що в майбутньому вона, «якщо не замінить собою традиційну теорію війни, то істотно і незворотно якісно змінить її» [20].

За способами розв'язування агресії війни класифікуються на:

- ✦ війни, що трапляються після поступового наростання міжнародної напруженості;
- ✦ війни в умовах різкого, раптового загострення міжнародної обстановки;

- ✦ війни, яким передують загрозовий період (короткий чи тривалий), що характеризується розширенням військових конфліктів, високим розпадом політичних розбіжностей між державами та різкою активізацією приготувань до війни. Загрозовий період може й не бути.

За логікою місця та часу перебігу війни класифікуються на:

- ✦ асиметричні – це міжцивілізаційні війни з противником, який не спирається на державу, не має певної території та населення і який думає і діє інакше, ніж сучасні держави. Прикладом асиметричної війни в такому розумінні можуть бути громадянські війни всередині мусульманських суспільств, що є специфічною частиною цих воєн; між західною цивілізацією з її непримиренними ворогами, що відкидають усі її цінності та досягнення; різні за своєю інтенсивністю війни ХХІ століття – «гарячі», а не «холодні», цілком реальні, а не конкурентні або технологічні, вони коряться оперативній логіці місця та часу їхнього протікання;
- ✦ симетричні – навпаки.

Асиметрична війна передбачає наявність в однієї зі сторін переважної переваги над супротивником, що забезпечує можливість уникнути значних втрат і скоротити терміни досягнення поставлених воєнних цілей. Асиметричні воєнні (бойові) дії характеризуються: нерівністю сил, засобів, технологій та ресурсів сторін конфлікту, коли кожна сторона вибирає найбільш ефективну стратегію (тактику) ведення збройної боротьби, виходячи з наявних можливостей (традиційний підхід); сукупністю стратегій та тактик збройної боротьби, що порушують логіку традиційних (класичних) воєнних (бойових) дій (тактико-стратегічний підхід). До асиметричних дій належать: партизанські, диверсійно-розвідувальні, диверсійно-терористичні, терористичні та інші способи збройної боротьби [21].

Концепція асиметричної війни має такі основні елементи [21–23]:

- ✦ непередбачуваність результату при явній несумірності силових можливостей і статусів противників сторін;
- ✦ тактика «непрямих» воєнних дій, що здійснюються слабкою стороною;
- ✦ стратегія пошуку «слабкості сильного» як спосіб боротьби більш слабкої сторони;
- ✦ застосування слабкою стороною заборонених засобів ведення воєнних дій;
- ✦ нездатність сильної сторони надійно захистити себе та домогтися переконливої перемоги над слабким супротивником.

Війни залежно від тривалості їх ведення поділяються на:

- ✦ швидкоплинні – з початком війни кожна зі сторін намагатиметься в короткий термін з максимальною ефективністю використовувати свій військовий потенціал і досягти вирішальних результатів;
- ✦ тривалі – війни, яка протікають тривалий час залежно від їх масштабів і найважливіших завдань, які вони вирішують.

За послідовністю розвитку та характером розв'язуваних завдань війна може включати ряд періодів: початковий період, один або кілька наступних періодів і завершальний період. Кожен період війни має певні особливості, форми та способи ведення воєнних дій, ідеологічної, дипломатичної та економічної боротьби.

За особливостями вторгнення та ведення війни поділяються на: класичні, гібридні, кібернетичні, проксі-війни, інформаційні, консентальні та мережеві.

Класична війна – форма ведення воєнних дій збройними силами держави з метою підпорядкування противника волі політичного керівництва однієї з противоборчих сторін, у якій сторони не обмежені застосуванням військової сили [24].

Гібридна війна – воєнні дії, які включають різні форми та способи ведення війни із застосуванням партизанських, диверсійно-терористичних дій, примусу та неконтрольованого насильства, а також потенціалу організованої злочинності. Гібридні війни можуть вестись як державами, так і різними недержавними структурами за участю традиційних збройних сил та іррегулярних формувань [25]. Гібридні форми протиборства передбачають розширене поняття воєнних дій, що включають ведення опосередкованої війни та застосування іррегулярних формувань, що використовують методи боротьби та системи озброєнь, традиційно доступні державам [26]. Гібридні війни передбачають використання військових і невійськових інструментів в інтегрованій кампанії, спрямованих на досягнення раптовості, захоплення ініціативи, психологічної та фізичної переваги в поєднанні з методами дипломатії; масштабні та стрімкі інформаційні, електронні та кібероперації; прямі та приховані військові та розвідувальні дії; надання економічного тиску [26]. Протиборство, що включає широкий діапазон дій, які здійснюються противником з використанням регулярних військових та іррегулярних формувань з одночасним проведенням за єдиним задумом і планом операцій з хаотизації економіки, сфери військової безпеки, культурно-світоглядної сфери, здійснення кібератак. Такий вид конфлікту поєднує інформаційний, військовий, фінансовий, економічний і дипломатичний вплив на супротивника в реальному масштабі часу [26].

Проксі-війна («Proxу war» – опосередкована війна) – це міжнародний конфлікт між двома країнами, які намагаються досягти своїх власних цілей за

допомогою воєнних дій, що відбуваються на території та з використанням ресурсів третьої країни, під прикриттям вирішення внутрішнього конфлікту в цій країні [27; 28].

Мережева війна (Netwar) – це ідеологічний конфлікт, спрямований на руйнування (зміну) системи світогляду, національних і культурних цінностей на суспільно-державному рівні [29].

Під кібернетичною війною мається на увазі досягнення переваги над супротивником за рахунок широкого впровадження нових технологій у системах бойового управління та зв'язку і, що особливо важливо, удосконалення організації та управління військами [29]. Кібернетичні війни, також розглядаються, як вплив на системи зв'язку, розвідки, автоматизованого управління, інформаційні мережі з метою їх знищення, порушення роботи та спотворення інформації [29], а також дії національної держави щодо проникнення в комп'ютери або мережі іншої країни для заподіяння шкоди або руйнування [30].

Консіентальна війна – це за формою психологічна війна, цивілізаційна за змістом та інформаційна за засобами, в якій об'єктом руйнування та перетворення є ціннісні установки народонаселення супротивника, внаслідок чого первинні цілі замінюються вторинними, третинними та нижчими, приземленого рівня, з дедалі більшою ймовірністю їх досягнення, причому ця ймовірність за рахунок економічних та інших матеріальних важелів впливу варіюється таким чином, що досягнення замінних цілей сприймається людиною як її благо [31].

Інформаційна війна – це різновид бойових дій, у яких ключовим об'єктом впливу є інформація, що зберігається або циркулює в керуючих, розвідувальних, бойових та інших системах супротивника [31]. Протиборство у четвертій (на додаток до суші, моря та повітря з космосом) сфері. Суттю інформаційної війни є домінування в контролі за допомогою комп'ютерних технологій та засобів зв'язку інформаційного простору (кіберпростору). Інформаційною війною також вважається міждержавне протиборство в інформаційному просторі з метою заподіяння шкоди інформаційним системам, процесам і ресурсам, критично важливим та іншим структурам; для підризу політичної, економічної та соціальної систем; масованої психологічної обробки населення для дестабілізації суспільства і держави, а також для примусу держави до прийняття рішень на користь протиборчої сторони. Широкомасштабна інформаційна боротьба із застосуванням способів та засобів інформаційного впливу на супротивника на користь досягнення цілей діючої сторони. Комплексний вплив на систему державного та військового управління протилежної сторони, на її військово-політичне керівництво, яке вже в мирний час призводило б до прийняття сприятливих для сторони – ініціатора інформаційного впливу

рішень, а в ході конфлікту повністю паралізувало б функціонування інфраструктури управління супротивника [33].

Також війни можуть бути класифіковані залежно від покоління зброї, яку вони використовують. Коротку порівняльну характеристику видів воєн залежно від покоління зброї наведено в *табл. 1*.

Типологізація та визначення видів сучасних воєнних конфліктів дозволяє прогнозувати економічну вартість війни, а також дослідити вплив воєн різних типів на економіку країни. Однак емпіричні дослідження щодо впливу різних типів воєн на ВВП були суперечливими. Так, Р. Барро і Дж. Лі (*R. J. Barro, J.-W. Lee*) [40] та Дж. Мурдок і Т. Сендлер (*J. C. Murdoch, T. Sandler*) [41] виявили, що перевороти та громадянські війни погіршують темпи зростання ВВП на душу населення, Р. Джонг-А-Пін довів, що війни, взагалі негативно впливають на рівень ВВП країни. З іншого боку, М. Вейденмаєр (*M. D. Weidenmier*) [42] доводить, що війни можуть позитивно вплинути на зростання ВВП, особливо у країнах, які є учасниками конфлікту, але бойові дії відбуваються на території інших країн. Тобто воєнні конфлікти можуть приносити користь економіці розвинутих країн – з точки зору створення додаткового внутрішнього попиту, збільшення зайнятості, просування інновацій і зростання прибутку для бізнесу [43]. Ф. Кліффорд (*F. Clifford*) [44] вважає, що хоча війни руйнують фізичний і людський капітал, неоднозначність впливу війни на ВВП на душу населення пов'язана з тим, що збільшуються виробництво зброї та боеприпасів, зростає виробництво пов'язаних з оборонно-промисловим комплексом (ОПК) сфер, проте війни можуть знизити ВВП через зменшення інвестицій у новий фізичний і людський капітал, через зменшення прибутків від внутрішньої та зовнішньої торгівлі тощо. Т. Петтінгер (*T. Pettinger*) [43] визначає такі економічні наслідки воєнних конфліктів: втрачений ВВП, якщо війна відбувається на території країни; створює робочі місця в ОПК і пов'язаних сферах; зменшення працездатного населення; розвиток інновацій/нові технології у сфері ОПК; пошкодження будівель/інфраструктури; зростання державного боргу/в майбутньому підвищення податків; психологічні та фізичні витрати населення; зростання альтернативних витрат, наприклад охорони здоров'я; зростання інфляції.

Аналіз деяких економічних показників до та після воєнних конфліктів різних типів (*табл. 2*) показав, що громадянські війни призводять до зниження ВВП на душу населення, тоді як міждержавні війни можуть привести до збільшення цього показника після припинення воєнного конфлікту. Але під час початку воєнного конфлікту в Іраку у 2003 р. спостерігалось зменшення ВВП на душу населення до 6342,1 дол. США, тобто на 37,2%. З часом ВВП на душу на-

Коротка порівняльна характеристика видів воєн залежно від покоління зброї

Засоби ураження	Війна 1-го покоління	Війна 2-го покоління	Війна 3-го покоління	Війна 4-го покоління	Війна 5-го покоління	Війна 6-го покоління
Вид зброї	Холодна зброя	Гладкоствольна зброя	Нарізна зброя	Реактивна, автоматична зброя	Ракетно-ядерна зброя	Високоточна зброя
Головна мета війни	Знищення супротивника, захоплення цінностей	Знищення супротивника, захоплення територій	Знищення супротивника, економіки, захоплення територій	Знищення супротивника, економіки, захоплення територій	Знищення цивілізацій	Підрив економіки, управління, знищення збройних сил
Масштаб війни	Тактичний	Оперативно-тактичний	Оперативно-стратегічний	Стратегічний	Стратегічний, глобальні операції	Оперативно-стратегічний
Протиборство на суші	Рукопашне, холодне	Фронтальне, вогневе	Окопне, траншейне	Операції фронтів, армій	Ракетно-ядерні удари, операції	Спільні повітряно-морські, наземні операції
Протиборство на морі	Абордаж, галери	Морські битви, вітрила	Морські битви, вітрила	Морські битви, операції	Ракетно-ядерні удари, операції	Спільні повітряно-морські операції
Протиборство в повітрі	–	–	–	Повітряні удари, бої	Ракетно-ядерні удари, операції	Повітряно-космічні операції

Джерело: складено за [15; 35–39].

селення починає зростати, з чого можна зробити припущення, що внаслідок довготривалості воєнного конфлікту економіка країни починає адаптуватися та компенсувати втрати, зокрема країна отримувала допомогу на відбудову від інших країн світу.

Більшість з проаналізованих випадків воєнних конфліктів зумовили зниження експорту відповідних країн, що здебільшого пов'язано з руйнацією експортних потужностей і транскордонними обмеженнями щодо переміщення товарів. Також спостерігається скорочення імпорту, що пов'язано з падінням споживчого попиту та зниженням купівельної спроможності населення. Крім того, результати аналізу демонструють вплив воєнних конфліктів на показники державного зовнішнього боргу, що обумовлено необхідністю зовнішніх запозичень, які спрямовуються на відновлення інфраструктури після бойових дій та на оборонні видатки.

На макроекономічні показники країн, що знаходяться у стані воєнних конфліктів різних типів, впливають такі чинники:

- ✦ руйнація та пошкодження виробничих потужностей, інфраструктури, транспортних засобів;
- ✦ виїзд робочої сили з території країни чи внутрішня міграція;

- ✦ втрата здатності використовувати сільськогосподарські землі внаслідок обстрілів, мінування та забруднення;
- ✦ відтік іноземних інвестицій та ін.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження дозволило зробити такі висновки.

1. Проведений аналіз теоретичних поглядів на типологізацію та визначення меж сучасного воєнного конфлікту та видів воєн і визначення відповідних основних ознак дозволяє зробити висновки про причини суперечностей у кваліфікації загальноприйнятих процедур переходу від збройного конфлікту до стану війни. Трансформація поняття воєнного конфлікту стала результатом удосконалення та значного підвищення ефективності невоєнних форм і способів міждержавного протиборства, появи нових акторів воєнних дій, вдосконалення існуючих і розробки нових видів зброї (у тому числі нелетальної). Наведені класифікації відображають існуючу невизначеність у розумінні меж початку воєнних дій. Зміст термінів, що було досліджено, в основному характеризує особливості міждержавного протистояння та специфіку застосування передових систем озброєнь.

2. Запропонована класифікація воєнних конфліктів та сучасних воєн залишається відкритою для уточнення та доповнення. Історично військовому керівництву дорікають у тому, що воно завжди готуєть-

Таблиця 2

Зміна економічних показників у деяких воєнних конфліктах з початку до кінця збройного протистояння

Країна	Роки конфлікту	Тип воєнного конфлікту	ВВП на душу населення, дол. США		Темп зростання, %	Експорт, % від ВВП		Темп зростання, %	Імпорт, % від ВВП		Темп зростання, %	Зовнішній борг, млрд. дол. США		Темп зростання, %
			До конфлікту	Після конфлікту		До конфлікту	Після конфлікту		До конфлікту	Після конфлікту		До конфлікту	Після конфлікту	
Ірак	2003–2011	Коаліційний, міждержавний	10099,4	15163,4	150,14	70,57	44,5	63,06	49,2	29,1	59,15	н/д	н/д	-
Грузія	2008	Міждержавний	6818,5	6984,2	102,43	30,82	29,55	95,88	57,58	48,65	84,49	2,99	8,67	289,97
Ємен	2014–2015	Громадянський	3688,5	2637,1	71,50	22,36	3,34	14,94	30,15	21,93	72,74	7,69	7,06	91,81
Малі	2012	Громадянський	1826,6	1813	99,26	33,72	24,9	73,84	31,2	39,9	127,88	2,91	3,43	117,87
Лівія	2011	Громадянський	31693,9	27448,5	86,60	66,27	66,87	100,91	31,8	31,5	99,06	5,8	6,3	108,62

Джерело: складено за [45].

ся до минулої війни. Подолання цієї тенденції може бути забезпечено завдяки таким домінантам: характер військово-технічної революції, що відбувається, і тенденції збройної боротьби.

3. Типологізація та визначення видів сучасних воєн і воєнних конфліктів дозволяє прогнозувати економічну вартість війни, а також досліджувати їх вплив на економіку та макроекономічні країни.

4. Економічні наслідки сучасних воєнних конфліктів залежать від багатьох факторів. А саме, на характер економічних наслідків та макроекономічні показники впливає тривалість воєнного конфлікту, який може знижувати негативний ефект у випадку зіткнень низької інтенсивності, що не супроводжується значною руйнацією інфраструктури; також вплив на зміни ВВП на душу населення, видатки уряду, державний зовнішній борг, показники експорту та імпорту, внутрішні інвестиції можуть змінюватися від характеру та умов збройних конфліктів (міждержавні чи громадянські війни); тип і тривалість воєнних конфліктів по-різному впливають на споживчі видатки, видатки на соціальне забезпечення, охорону здоров'я та ін.

5. Різноманітність типів та видів воєн і воєнних конфліктів, чинників, що обумовлюють причини їх виникнення та характер збройної агресії, не дає однозначного висновку щодо їх впливу на економічний стан країн – учасниць конфлікту та потребують ґрунтовних досліджень кожного випадку задля визначення напрямків післявоєнної відбудови. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сірий С. Сутність понять «локальна війна» і «воєнний конфлікт» та їх типологія. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 124–134. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9605/11-Sirui.pdf?sequence=1#:~:text=Воєнно%20політичний%20конфлікт%20і%20війна,боротьби%20за%20допомогою%20воєнної%20сили>
2. Клаузевиц К. О войне / пер. с нем. Харьков : Фолио, 2020. 640 с
3. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. М. : Азъ, 1992. 960 с
4. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В. П. Горбатенко. Київ : Генеза, 2004. 736 с.
5. Політологія : довідник / за ред. М. І. Обушного. Київ : Довіра, 2004. 600 с.
6. Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття / за ред. С. В. Кульчицького. Київ : Інститут історії України, 2004. 100 с.
7. Пилявець Р. І. Війна // Енциклопедія Сучасної України : електронна версія / ред. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. Т. 4. URL: <https://esu.com.ua/article-34448>
8. Бут Ю. І. Воєнний конфлікт // Енциклопедія Сучасної України : електронна версія / ред. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. Т. 5. URL: <https://esu.com.ua/article-27383>

9. Костенко Г. Ф. Типи, види воєнних конфліктів та їх класифікація. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 1999. Вип. 2. С. 48–57.
10. Воєнна Доктрина України : затв. Указом Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>
11. Дяченко В., Цюрупа М., Шумський П. Міжнародне гуманітарне право: філософсько-правова доктрина регулювання збройних конфліктів. Ч. 1: Історія становлення. Київ : Сфера, 1999. 128 с.
12. Сергеев И. Д. Конфликт военный // Военная энциклопедия. М. : Военное издательство, 1999. Т. 4. С. 165–166.
13. Benson C. B. The Evolution of the Army Doctrine for Success in the 21st century. *Military Review*. 2012. March-April. P. 47–57. URL: https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20120630MC_art010.pdf
14. Денисов С. Ф., Кардаш К. С. Воєнний конфлікт: зміст та співвідношення з близькими поняттями. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2012. № 1. С. 107–113.
15. Требін М. П. Сучасний світ і його війни. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». 2016. № 2. DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.29.70967>
16. Копичев О. А., Николаев А. Е. Современные войны: анализ тенденций развития межгосударственного противоборства, классификация форм и способов борьбы, формирование признаков и критериев военного конфликта. *Системы управления, связи и безопасности*. 2021. № 1. С. 1–32. DOI: [10.24411/2410-9916-2021-10101](https://doi.org/10.24411/2410-9916-2021-10101).
17. Shelton H. H. Joint Doctrine for Information Operations. Chairman, 1998. DOI: [10.21236/ada399967](https://doi.org/10.21236/ada399967).
18. Garstka J. J. Network-Centric Warfare Offers Warfighting Advantage. *Signal Magazine*, May 2003. URL: <https://www.afcea.org/signal-media/network-centric-warfare-offers-warfighting-advantage>
19. Alberts D. S., Garstka J. J., Stein F. P. Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority. 2nd Edition (Revised) / US Department of Defense C4ISR Cooperative Research Program Publications Series, 2000. 287 p.
20. Cebrowski A. K., Garstka J. J. Network-Centric Warfare: Its Origin and Future / U. S. Naval Institute Proceedings, 1998. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/1c8d/70a1abf6764cd308427e505124637dfd193a.pdf>
21. Arreguin-Toft I. *How the Weak Wins Wars: A Theory of Asymmetric Conflict*. Cambridge, England : Cambridge University Press, 2005. 250 p.
22. Worley R. Asymmetry and Adaptive Command. *Military Review*. 2001. July-August. P. 38–44. URL: https://www.researchgate.net/publication/299437186_Asymmetry_and_Adaptive_Command
23. Українські технології асиметричного протидіювання / під ред. В. Бадріа, Д. Козлова. Київ, 2020. 204 с. URL: https://ussi.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/ukr_tehno_protybor-2020.pdf
24. Кургинян С. Е. Классическая война. *Суть Времени*. 2012. № 170. 24.10.2012.
25. Hoffman F. G. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
26. James K. Wither Making Sense of Hybrid Warfare. *The Quarterly Journal*. 2016. Vol. 15. No 2. P. 73–87. DOI: [10.11610/Connections.15.2.06](https://doi.org/10.11610/Connections.15.2.06).
27. Mumford A. The New Era of the Proliferated Proxy War // *RealClear. Defense*. 16.07.2010. URL: https://www.realcleardefense.com/articles/2017/11/16/the_new_era_of_the_proliferated_proxy_war_112648.html
28. Mumford A. *Proxy Warfare*. John Wiley & Sons, 2013. 180 p.
29. Arquilla J., Ronfeldt D. *Cyberwar is Coming* / RAND Corporation. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reprints/2007/RAND_RP223.pdf
30. Clarke R. A., Knake R. K. *Cyber War: The Next Threat to National Security and What to Do About It*. New York : Ecco, 2010. 290 p.
31. Бочарников И. В., Лемешев С. В., Люткене Г. В. *Современные концепции войн и практика военного строительства*. М. : Экон-информ, 2013. 144 с.
32. Хаустова В. Є., Решетняк О. І., Хаустов М. М., Зінченко В. А. Напрямки розвитку технологій штучного інтелекту в забезпеченні обороноздатності країни. *Бізнес Інформ*. 2022. № 3. С. 17–26. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-3-17-26>
33. *Electronic Warfare* / JP 3-13.1. US Joint Chiefs of Staff. 25.01.2007. 115 p. URL: https://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp3_13_1%2807%29.pdf
34. Макаренко С. И. Информационное противоборство и радиоэлектронная борьба в сетевых войнах начала XXI века : монография. СПб. : Научно-технические технологии, 2017. 546 с.
35. Кизим М. О., Хаустова В. Є., Шпілевський В. В., Шпілевський О. В. Військово-тактичні та економічні передумови розвитку оборонної промисловості України. *Проблеми економіки*. 2022. № 3. С. 35–44. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-3-27-35-44>
36. Економіка миротворення в системі економічної безпеки держави: подолання наслідків гібридної окупації: кол. моногр. / Блохін П. В., Васильців Т. Г., Іляш О. І. та ін. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2022. 244 с.
37. Kuzym M. O., Khaustova V. Ye., Shlykova V. O. War in Ukraine: Analysis of the Prerequisites, Lessons of the Infighting, and Conclusions for the Future. *Проблеми економіки*. 2022. № 2. С. 47–57. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-47-57>
38. Кизим М. О., Губарева І. О., Хаустова В. Є., Манойленко О. В. Аналіз контекстуальних і часових закономірностей розвитку поглядів на пріоритети забезпечення обороноздатності країн світу. *Бізнес Інформ*. 2022. № 4. С. 4–12. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-4-4-12>
39. Ермошин М. А. Классификация войн XXI века. *Системы озброєння і військова техніка*. 2010. № 1. С. 11–17.
40. Barro R. J., Lee J.-W. Losers and Winners in Economic Growth. *The World Bank Economic Review*. 1993. Vol. 7. Issue 1. P. 267–298. DOI: https://doi.org/10.1093/wber/7.suppl_1.267
41. Murdoch J. C., Sandler T. Civil Wars and Economic Growth: Spatial Dispersion. *American Journal of Politia*

- cal Science*. 2004. Vol. 48. Iss. 1. P. 138–151.
DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0092-5853.2004.00061.x>
42. Weidenmier M. D. Turning Points in the U. S. Civil War: Views from the Grayback Market. *Southern Economic Journal*. 2002. Vol. 68. Iss. 4. P. 875–890.
DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2325-8012.2002.tb00463.x>
43. Pettinger T. Economic impact of war // *Economics Help*. 24.02.2022. URL: <https://www.economicshelp.org/blog/2180/economics/economic-impact-of-war/#:~:text=Putting%20aside%20the%20very%20real,disruption%20to%20normal%20economic%20activity>
44. Clifford F. The effect of war on economic growth. *Cato Journal*. 2020. Vol. 40. Iss. 1. P. 199–212.
DOI: 10.36009/CJ40.1.10
45. World Development Indicators // The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org>

REFERENCES

- Alberts, D. S., Garstka, J. J., and Stein, F. P. *Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority*. US Department of Defense C4ISR Cooperative Research Program Publications Series, 2000.
- Arquilla, J., and Ronfeldt, D. "Cyberwar is Coming". *RAND Corporation*. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reprints/2007/RAND_RP223.pdf
- Arreguin-Toft, I. *How the Weak Wins Wars: A Theory of Asymmetric Conflict*. Cambridge, England: Cambridge University Press, 2005.
- Barro, R. J., and Lee, J.-W. "Losers and Winners in Economic Growth". *The World Bank Economic Review*, vol. 7, no. 1 (1993): 267-298.
DOI: https://doi.org/10.1093/wber/7.suppl_1.267
- Benson, C. B. "The Evolution of the Army Doctrine for Success in the 21st century". *Military Review*. (2012): 47-51. March-April. https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20120630MC_art010.pdf
- Blokhin, P. V. et al. *Ekonomika myrotvorennia v systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy: podolannia naslidkiv hibrydnoi okupatsii* [Economics of Peacemaking in the System of Economic Security of the State: Overcoming the Consequences of Hybrid Occupation]. Kharkiv: FOP Liburkina L. M., 2022.
- Bocharnikov, I. V., Lemeshev, S. V., and Lyutkene, G. V. *Sovremennyye kontseptsii voyn i praktika voyennogo stroitelstva* [Modern Concepts of Wars and the Practice of Military Construction]. Moscow: Ekon-inform, 2013.
- But, Yu. I. "Voiennyi konflikt" [Military Conflict]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*, vol. 5 (2006). <https://esu.com.ua/article-27383>
- Cebrowski, A. K., and Garstka, J. J. "Network-Centric Warfare: Its Origin and Future". U. S. Naval Institute Proceedings, 1998. <https://pdfs.semanticscholar.org/1c8d/770a1abf6764cd308427e505124637dfd193a.pdf>
- Clarke, R. A., and Knake, R. K. *Cyber War: The Next Threat to National Security and What to Do About It*. New York: Ecco, 2010.
- Clifford, F. "The effect of war on economic growth". *Cato Journal*, vol. 40, no. 1 (2020): 199-212.
DOI: 10.36009/CJ40.1.10
- Denysov, S. F., and Kardash, K. S. "Voiennyi konflikt: zmist ta spivvidnoshennia z blyzkymy poniattiamy" [Military Conflict: Content and Relationship with Related Concepts]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelja. Seriiia «Yurydychni nauky»*, no. 1 (2012): 107-113.
- Diachenko, V., Tsiurupa, M., and Shumskyi, P. *Mizhnarodne humanitarne pravo: filosofsko-pravova doktryna rehulivannia zbroinykh konfliktiv*. Ch. 1.: Istoriiia stanovlennia [International Humanitarian Law: The Philosophical and Legal Doctrine of the Regulation of Armed Conflicts. Part 1: History of Formation]. Kyiv: Sfera, 1999.
- "Electronic Warfare". JP 3-13.1. US Joint Chiefs of Staff. January 25, 2007. https://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp3_13_1%2807%29.pdf
- Garstka, J. J. "Network-Centric Warfare Offers Warfighting Advantage". *Signal Magazine*, May 2003. <https://www.afcea.org/signal-media/network-centric-warfare-offers-warfighting-advantage>
- Hoffman, F. G. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007.
- James, K. "Wither Making Sense of Hybrid Warfare". *The Quarterly Journal*, vol. 15, no. 2 (2016): 73-87.
DOI: 10.11610/Connections.15.2.06
- Khaustova, V. Ye. et al. "Napriamky rozvytku tekhnolohii shtuchnoho intelektu v zabezpechenni oboronozdatnosti krainy" [Directions of Development of Artificial Intelligence Technologies in Ensuring the Country's Defense Capability]. *Biznes Inform*, no. 3 (2022): 17-26.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-3-17-26>
- Klauzevits, K. *O voyne* [About War]. Kharkiv: Folio, 2020.
- Kopichev, O. A., and Nikolayev, A. Ye. "Sovremennyye voyny: analiz tendentsiy razvitiya mezhgosudarstvennogo protivoborstva, klassifikatsiya form i sposobov borby, formirovaniye priznakov i kriteriyev voyennogo konflikta" [Modern Wars: Analysis of Trends in the Development of Interstate Confrontation, Classification Forms and Methods of Struggle, Formation of Signs and Criteria of Military Conflict]. *Sistemy upravleniya, svyazi i bezopasnosti*, no. 1 (2021): 1-32.
DOI: 10.24411/2410-9916-2021-10101
- Kostenko, H. F. "Typy, vydy voiennykh konfliktiv ta yikh klasyfikatsiia" [Types, Types of Military Conflicts and Their Classification]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, no. 2 (1999): 48-57.
- Kurginian, S. Ye. "Klassicheskaya voyna" [Classic War]. *Sut Vremeni*, no. 170, October 24, 2012.
- Kyzym, M. O. et al. "Analiz kontekstualnykh i chasovykh zakonimirostey rozvytku pohliadiv na priorytety zabezpechennia oboronozdatnosti krain svitu" [Analyzing the Contextual and Temporal Patterns in the Development of Views on Priorities for Ensuring the Defense Capability of World Countries]. *Biznes Inform*, no. 4 (2022): 4-12.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-4-4-12>
- Kyzym, M. O. et al. "Viiskovo-taktychni ta ekonomichni peredumovy rozvytku oboronnoi promyslovosti Ukrainy" [The Military-Tactical and Economic Preconditions for the Development of the Defense Industry of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2022): 35-44.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-3-27-35-44>

- Kyzym, M. O., Khaustova, V. Ye., and Shlykova, V. O. "War in Ukraine: Analysis of the Prerequisites, Lessons of the Fighting, and Conclusions for the Future". *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2022): 47-57.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-47-57>
[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>
- Makarenko, S. I. *Informatsionnoye protivoborstvo i radioelektronnaya borba v setentsentricheskikh voynakh nachala XXI veka* [Information Confrontation and Electronic Warfare in Network-Centric Warfare at the Beginning of the 21st Century]. St. Petersburg: Naukoyemkiye tekhnologii, 2017.
- Mumford, A. "The New Era of the Proliferated Proxy War". *RealClear. Defense*. July 16, 2010. https://www.realcleardefense.com/articles/2017/11/16/the_new_era_of_the_proliferated_proxy_war_112648.html
- Mumford, A. *Proxy Warfare*. John Wiley & Sons, 2013.
- Murdoch, J. C., and Sandler, T. "Civil Wars and Economic Growth: Spatial Dispersion". *American Journal of Political Science*, vol. 48, no. 1 (2004): 138-151.
DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0092-5853.2004.00061.x>
- Ozhegov, S. I., and Shvedova, N. Yu. *Tolkovyy slovar russkogo yazyka* [Explanatory Dictionary of the Russian Language]. Moscow: Az, 1992.
- Pettinger, T. "Economic impact of war". *Economics Help*. February 24, 2022. <https://www.economicshelp.org/blog/2180/economics/economic-impact-of-war/#:~:text=Putting%20aside%20the%20very%20real,disruption%20to%20normal%20economic%20activity>
- Politolohichniy entsyklopedychnyi slovnyk* [Political Science Encyclopedic Dictionary]. Kyiv: Heneza, 2004.
- Politolohiia* [Politology]. Kyiv: Dovira, 2004.
- Pyliavets, R. I. "Viina" [War]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*, vol. 4 (2005). <https://esu.com.ua/article-34448>
- Sergeyev, I. D. "Konflikt voyenny" [Military Conflict]. In: *Voyennaya entsyklopediya*, vol. 4, 165-166. Moscow: Voennoye izdatelstvo, 1999.
- Shelton, H. H. *Joint Doctrine for Information Operations*. Chairman, 1998.
DOI: 10.21236/ada399967
- Siryi, S. "Sutnist poniat «lokalna viina» i «voiennyi konflikt» ta yikh typolohiia" [The Essence of the Concepts "Local War" and "Military Conflict" and Their Typology]. *Politychnyi menedzhment*. 2006. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9605/11-Sirui.pdf?sequence=1#:~:text=Военно%20політичний%20конфлікт%20і%20війна,боротьби%20за%20допомогою%20воєнної%20сили>
- Trebin, M. P. "Suchasnyi svit i yoho viiny" [The Modern World and Its War]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriia «Filosofia, filozofia prava, politolohiia, sotsiolohiia», no. 2 (2016).
DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.29.70967>
- "Ukrainski tekhnolohii asymetrychnoho protyborstva" [Ukrainian Technologies of Asymmetric Confrontation]. Kyiv, 2020. https://ussi.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/ukr_tehno_protybor-2020.pdf
- Voienni konflikty druhoi polovyny XX stolittia* [Military Conflicts of the Second Half of the 20th Century]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, 2004.
- "World Development Indicators". The World Bank. <https://data.worldbank.org>
- Weidenmier, M. D. "Turning Points in the U. S. Civil War: Views from the Grayback Market". *Southern Economic Journal*, vol. 68, no. 4 (2002): 875-890.
DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2325-8012.2002.tb00463.x>
- Worley, R. "Asymmetry and Adaptive Command". *Military Review*. (2001): 38-44. July-August. https://www.researchgate.net/publication/299437186_Asymmetry_and_Adaptive_Command
- Yermoshyn, M. A. "Klassifikatsiya voyn XXI veka" [Classification of Wars of XXI Age]. *Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika*, no. 1 (2010): 11-17.